

**БОРИСАВ
СТАНКОВИЋ**

**НЕЧИСТА
КРВ**

■ Laguna ■

Copyright © овог издања 2018, ЛАГУНА

Илустрација на насловној страни
Copyright © Snapshots Of The Past
United States Library of Congress's Prints and Photographs
division CC BY-SA 2.0

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Садржај

Предговор: Станковићево ремек-дело	9
Нечиста крв	19
О писцу	269
Библиографија првих издања дела Борисава Станковића	273

Предговор

СТАНКОВИЋЕВО РЕМЕК-ДЕЛО

Иако је *Нечисти́а крв* једини завршени роман Борисава Станковића (1876–1927), то дело је било је довољно да своме аутору донесе статус једног од најбољих српских романописаца. Када је књига о трагичној судбини враћанске лепотице Софке објављена 1910. године, и критика и читаоци били су сагласни да је српска књижевност добила свој најбољи роман. Такав изузетан статус *Нечисти́а крв* сачувала је до данас, у време када су многи аутори и романи с почетка прошлога века скоро заборављени.

Станковић се најпре афирмисао као приповедач који је у збиркама *Из старијој јеванђеља*, *Сијари дани* и *Божји људи*, као и у чувеној драми *Кошићана*, описао препознатљиву старобалканску варошку културу југоисточне Србије са центром у Врању, ауторовом родном граду. Тај особени књижевни регионализам присутан је код већине наших писаца раног модернизма, па тако на геопоетичкој мапи српске прозе прве

деценије двадесетого века јасно уочавамо Далмацију какву је приказују Симо Матавуљ и Иво Ћипико, Херцеговину у причама Светозара Ђоровића, Босанску Крајину описану у делу Петра Кочића, Војводину и стари Ниш Стевана Сремца, све до јужне Србије и Враћа које књижевно обликује Бора Станковић. Ипак, од свих поменутих аутора Станковић је отишао најдаље у синтези регионалног и универзалног, архаичног и модерног. У наглашено локалном, повремено оријентално-егзотичном колориту, Станковић ствара ликове снажног темперамента који, иако етнографски и језички обележени, остају универзалне фигуре трагичне људске растрзаности између емотивног, страственог и еротског, с једне, и друштвено прихватљивог, обичајима и моралним конвенцијама наметнутог, с друге стране. Уметност приповедања овога аутора почива како на сугестивном поетском дочаравању света тако и на снажним али изнијансираним психолошким продорима у свест јунака, у њихове интимне драме. Зато је Станковић зачетник модерне српске прозе и психолошког романа, што је најочигледније у ремек-делу где су до врхунца доведени сви уметнички квалитети његовог прозног талената – у *Нечистијој крви*.

Више од десет година радио је Станковић на овом роману о чему сведочи и неколико сачуваних и недовршених верзија насталих пре коначног издања. *Нечистију крв* аутор је првобитно замислио као хронику економског пропадања и психофизиолошког изрођавања једне богате породице. На размеђу деветнаестог и двадесетог века то је била опсесивна тема

натуралистичке прозе, рецимо у романима *Рујон Макарови* Емила Золе или *Буденброкови* Томаса Мана. Тај хроничарски ток приче који велику пажњу посвећује биолошким и наследним моментима у формирању идентитета и судбине појединца, Станковић је у завршној верзији сачувао само у оквирима романа, у прологу посвећеном Софкиним прецима, и у епилогу, где се помињу јунакињини потомци. У тим деловима најочигледније се испољава дејство „нечисте крви“ као наслеђем детерминисаног чиниоца, готово наследног проклетства које се испољава у болестима, дегенеративним процесима и индивидуалним и групним експлозијама сексуалности. У средишњим деловима романа уместо породичне хронике у центру пажње је Софка, тачније њена удаја којом она из софистицаране варошке културе прелази у груби, сеоски свет што се настанио на периферији. То кретање приповедања од приче о прецима и породици до њиховог последњег изданка, Софке, сугерисано је првом, у посебан пасус издвојеном реченицом романа: „Више се знало и причало о њеним чукундедама и прамдедама, него о њима самима: о оцу јој, матери, па чак и о њој – Софки.“ Фокусирајући се на трагичну судбину главне јунакиње, приповедач од натурализма постепено прелази на једно другачије поетичко уобличење света, које се, по аналогiji са тадашњим сликарством, може назвати импресионистичким. Описи постају испуњени обиљем чулних сензација и саопштени углавном из перспективе главне јунакиње тако да суптилно успостављене слике спољашњег света заправо сугеришу Софкина психолошка стања и

симболично оваплоћују њене интимне доживљаје и подсвесне слутње. Тиме је Станковић у српској књижевности засновао модерни психолошки роман у коме једна јунакиња изузетне лепоте и истанчане самосвести добија повлашћену позицију у приповедачкој структури, позицију какву није имала ниједна хероина наше дотадашње прозе – да готово све сцене и збивања буду дати из њене чулне, емотивне и спознајне перспективе.

На почетку романа сазнајемо да Софка потиче из угледне и богате врањанске породице, која након ослобађања југоисточне Србије од Турака доживљава економски слом и друштвени пад. Софка је заправо последњи изданак старе варошке културе која ће са јунакињином пропашћу и сама нестати у новоуспостављеним историјским околностима. *Нечиста крв* је зато и роман о неповратном урушавању једног старог света, његових обичаја и знамења, које је приповедач испратио са оним, за Станковићеву прозу карактеристичним, меланхоличним жалом за временом које неумитно пролази, односећи лепоту, младост и снагу. Већ у првим поглављима романа видимо како је Софкин лик постепено и пажљиво грађен. Она је представљена најпре као девојчица која је тихи сведок пропадања породице. Приповедач се повремено, а затим све јаче, позива на Софкино сећање као извор приче о моралним посрнућима и психичким растројствима њених предака, сећање које у јунакињи увек изазива језу и слутњу да би и њена судбина могла бити обележена сенком зле коби. Као биће изузетне лепоте и чулне истанчаности Софка се појављује од

четвртог поглавља романа које чине неке од најинтригантнијих страница српске књижевности. Већи део овога поглавља посвећен је описима јунакињиног тела, од минуциозног наглашавања појединости њене физичке грађе, преко нарцисоидне сексуалности и аутоеротског задовољавања до завршне сцене са мутавим слугом Ванком. Раскошна лепота која никада од варошана не оставља равнодушним кључни је моменат Софкине гордости и свести о властитом бићу као нечему изузетном и неупоредивом. Она је убеђена не само да јој изгледом не може прићи ниједна друга девојка него и да „никада, никада неће бити тога, неће се родити тај који би био раван и достојан ње; достојан и њене оволике лепоте а и саме ње, као Софке ефенди-Митине.“ Управо такав доживљај властитог бића као изузетног биће један од главних узрока њене трагедије. У Софкиној злехудој судбини као да се остварила она митска коб, добро позната из античких трагедија, о појединцу који се сувише уздигао изнад осталих смртника и тиме изазвао гнев и казну богова. Управо од Станковићеве *Нечистије крви* у модерној српској прози може се пратити велика тема страдања женске лепоте, што ће бити изразито у остварењима Иве Андрића и Милоша Црњанског. Приповедач Андрићевог романа *На Дрини ћуџрија*, коментаришући судбину Фате Авдагине, лепотице које се баца са моста у Дрину јер, као у народној балади, не жели да пође за недрагог, као да призива у читалачку свест и судбину Станковићеве јунакиње: „Одувек је код нас тако да по једна девојка у сваком нараштају уђе у причу и у песму својом лепотом, вредноћом и

господством. То су она изузетна бића које природа издвоји и уздигне до опасних висина.“ Софка је у четвртом поглављу *Нечистије крви* дочарана баш као такво изузетно и до опасних висина уздигнуто биће, које се предаје истанчаним чулним стањима и еротској, повремено и уметничкој имагинацији.

Издвојена од остатка света, Софка је сама, без икога са ким би могла да подели своје богате интимне доживљаје. Зато се у тренуцима највеће чулне надражености, када јој се тело отима контроли, Софки чини да је поред ње, у кревету, њена двојница која јој испуњава најскривеније и најстрасније еротске жеље. „Тада осећа како је ова дубоко, дубоко љуби у уста; рукама јој глади косу, уноси јој се у недра, у скут, и знајући за Софкине најтајније, најслађе и најлуђе жеље, чежње, страсти, грли је тако силно, да Софка кроза сан осећа како јој месо, оно ситно по куковима и бедрима, чисто пуца.“ И многи други слични описи у *Нечистијој крви* потврђују Станковићеву истанчану уметност приповедања која врло смело проговара о мотивима сексуалности чувајући високи артистички ниво. Зато се с пуним правом може рећи и то да је управо овај роман засновао ново поимање интимности и приватности у српској култури почетком прошлога века. Женско и мушко тело, еротске жудње и сексуална хтења нису више табу тема, Станковић им даје прворазредни књижевни статус.

Представљена као биће изузетне лепоте, сензуалности и самосвести, Софка ће доживети драстичан пад удајом за Томчу, дечака из богате сеоске породице недостојне хаџијског статуса и угледа

ефенди-Митиног дома. Међутим, ова и за то време непримерена удаја која постаје централни догађај романа, није мотивисана само социјалним разлозима, односно потребом да Софкин отац сачува кућу од даље материјалне пропасти. Софка прихвата брак, али не само као жртву за добробит породице него и као коначну потврду властите изузетности. „Толиком жртвом сигурно ће запрепастити и задивити све. И у очима свих, не само што ће остати онаква, него ће све већа бивати и дизати се а не можда, као што је свет мислио, и надао се, па сигурно и чекао, када ће она, већ једном пасти, поклекнути.“ Ипак, Софкин прелазак из високе, варошке културе у периферну, сеоску средину у којој ће њена лепота бити спуштена на овоземаљску, баналну разину, биће драстичан пад и у исти мах трагедија јунакињине самообмане о властитој изузетности у постојећим животним околностима. У том смислу *Нечистија крв* развија визију лепоте и виталистичке енергије чија супстанца неминовно нестаје на друштвеној позорници којом владају материјални интереси. Својом истанчаношћу, самосвешћу и дубоким моралним осећањем Софка је далеко изнад своје околине и зато њена тешка и незаслужена судбина представља снажну осуду ружне стварности и баналног света који све изузетно жели да сведе на своју просечну меру.

Уметност Станковићевог приповедања огледа се не само у тананом продору у интиму јунака него и у грађењу драмских ситуација и масовних сцена. Ликови у роману *Нечистија крв* не говоре много, они су више загледани и затворени у властите индивидуалне

светове и оног тренутка када треба да проговоре они то више чине покретима или грчењем тела, оним што је још почетком прошлога века Јаша Продановић назвао „мишићним језиком“ Станковићевих јунака. Тако у једној од најдраматичнијих сцена, када Софка након сазнања да је испрошена за Томчу одлази на суочење са оцем, покрети, гестови и грчење њихових тела више говоре о емотивном интензитету него изговорене и на моменте немуште речи. Желећи да на посредан и симболичан начин изразе емоције, јер то не могу директно што због страха од других колико и због страха од себе самих, јунаци Станковићеве прозе често бол и чежњу исказују песмама. У сцени Софкиног ритуалног купања у амаму пре венчања обнажене девојке певају о растанку са младошћу. Лирски набој је толико интензиван да и само приповедање повремено добија наглашену поетску ритмичност која га отворено приближава поезији. Управо у том делу романа налазимо и једну од најлепших реченица Станковићеве прозе, ону за коју бисмо могли да кажемо да је лирско језгро целокупног његовог опуса, есенција оног жала за младошћу и жељеном а никада дочеканом срећом: „Све што је душа волела, за чим је жеднела, и ако не на јави, оно бар у потаји неговала, све сутра иде, одваја се, откида...“ Супротност таквој лиричности је натуралистичка сцена свадбе у газда-Марковој кући, сва у знаку масовних сексуалних опсесија и предавања нагонима који не познају било каква морална ограничења. Међутим, у тренутку када газда Марко жели да по обичајном праву, које познаје сеоска али не и варошка култура, проведе ноћ са својом снахом,

приповедање се поново фокусира на индивидуалну драму. Док је међу сватовима у дворишту, Марко је испуњен снагом и одлучношћу да узме оно што мисли да му припада, али када се у кући нађе суочен са Софкином лепотом, која као да није од овога света, он застаје и растрзан између два културна кода одлучује се да оде у смрт. У сцени достојној античких трагедија, Станковић је испољио свој величанствени прозни таленат да изрази ону и данас актуелну нелагодност појединца у култури, како је то почетком тридесетих година прошлог века назвао Сигмунд Фројд. Позиција савременог човека и даље је одређена његовом (не) спремношћу да своје емоционалне побуде и чулне нагоне подреди или саобрази колективним забранама, моралним ограничењима или кроз традицију успостављеним нормама. Као што Станковићева проза то на изванредан уметнички начин потврђује, одговори пред тим дилемама нису ни најмање једноставни и сваки избор носи своју одговорност и тежину.

У последњој сцени романа видимо остарелу Софку како меким и нежним потезима исписује шаре по пепелу. Није ли управо то оно што симболично остаје од наших живота – знаци уписани у пепелу или оно што ће коју деценију након Станковића један други велики приповедач, Меша Селимовић, у роману *Дервиш и смрт* назвати зиданицом на песку? Сумирајући биланс свог трагичног живота, Софка се носталгично опрашта од живота, а кроз њу, посредно, и Бора Станковић од старог Врања, једне софистициране варошке културе и начина живота који нестају пред надолазећим, новим временом. „Утолико *Нечисти*а крв није

само по вредности прво дело Борисава Станковића,“ истиче најбољи тумач његове прозе, Новица Петковић, „она је и његова књижевна сума.“

Проф. Предраг Петровић

НЕЧИСТА КРВ

I

Више се знало и причало о њеним чукундедама и прамдедама, него о њима самим: о оцу јој, матери, па чак и о њој – Софки.

Њихова је кућа била стара. Изгледа да откада је варош почела постојати, да је и та њихова кућа већ тада била ту. Цела родбина из ње је произишла. Одувек саме би владике, приликом великих празника, после службе, прво код њих долазили на честитање, па тек онда ишли у друге куће, такође старе и чувене. У цркви имали су свој сто, а на гробљу своје гробље. Грбови све од мрамора а једнако, и дању и ноћу, са запаљеним кандилима.

Не зна се који је од предака баш саму кућу подигао, али се знало да су одвајкада били тако богати. И тек за хаџи Трифуна, од кога се они почели и хаџијама звати, знало се да је он први имао смелости да, после свога хаџилука, све то богатство, које дотада лежало скривено и нагомилано по подрумима, амбарима и шталама,

изнесе, распореди и уздигне, да би могао „свет да гледа“. Сазидео је капију на свод и јаку као град. Горњи спрат куће подигао, окречио га и ишарао резбаријама. Собе је раскошно искитио најскупоценијим ћилимима, и старим и скупим сликама из Пећи, Свете Горе и Рила; по рафовима поређао сребрне сахане и златне зарфове. Доле, до капије, утврдио бињекташ од мрамора, са кога је узјахивао на своје чувене коње. А он увек, како се памтило, и лети и зими, огрнут био ћурком, са силавом, пиштољима и јатаганима и у тешким јаким чизмама до колена. Отада Турчин, заптија, није смео поред куће проћи, још мање да застане. Целе ноћи испред капије морао је да гори фењер и по три и четири ноћна стражара да дремају, јер је он, тај Софкин прамдед, хаџи Трифун, тргујући по највећим градовима и мешајући се са највиђенијим људима, могао, услед тога познанства, а највише због свога богатства, не само заптије, кајмакаме, него и саме паше да мења и у „сургун“ да шаље. За сваки народни посао, било за какву нову школу и цркву, или за какав манастир који је требало подићи, оправити; или, још горе и опасније, ако би требало каквога крвника, насилника сменити, знало се да се за то мора к њему доћи. И тада би се горе, у оној намештеној соби, видело како први људи из вароши целу ноћ преседе договарајући се, а напослетку увек њему остављају да то изврши, како он хоће и нађе за добро. Он би то брзо извршавао. Митом, чиме се највише и успевало, а ако ни то не, онда чак и куршумом, и то од човека туђе вере, каквог Арнаутина, качака. Али зато је онда морало златно кандило њихове куће пред распећем у

цркви једнако да гори, а онај сто, одмах до владичиног, само њихов да је, и нико сем њих не сме у њ да уђе и одстоји службу. Сиротињи и људима по затворима, за време Ускрса, Божића или славе, три дана морало се слати јело и пиће.

Био је строг и прек. Трепет не само за кућу него и за целу породицу. Чивчијама, слугама са чивлука из Ратаја и воденичарима са воденица у Собини, он је био све и сва. Чак је неке, причало се, и убијао. За све време док би он путовао по Турској, по трговини, а обично би се целог лета тамо бавио – он би се овамо по родбини једнако помињао и њиме се застрашивало. Особито удовице, чији синови тек што настали, па место да предузму и почну водити бригу о кући, да замене оца, домаћина, а они почели трошити и расипати – особито су оне те своје синове једнако њиме, „батом својим“, тако су га сви у родбини звали, застрашивале и претиле им:

„Хајде, хајде, знаш ти, доћи ће он. Јуче сам била тамо и рекоше ми: тек што се није вратио с пута. И нећу ја више да дрхтим и да стрепим пред њим због тебе; нећу више да лажем и да те кријем. Нећу и не могу да, кад одем до њега, а он да се на мене исколачује: 'Шта ти, мори, кријеш онога твога?... Зар ја не знам и не чујем шта он ради, где се луња и колико троши. Главу ћу му као врапцу откинути. Ни ти ни он нити ико од вас на очи да ми не изађете.' И, ето, зато нећу и не могу да те кријем, да после он мене тако грди. И све ћу да му кажем, чим дође, видећеш ти!“

И то је помагало, застрашивало, јер знало се шта чека тога. И заиста, чим би он дошао с пута, одмах би

се цела родбина стицала: жене, тетке, стрине. Мужеви као да нису смели првога дана преда њ, а знали су да ће он, шта би за њих имао, преко тих њихових жена поручити им и наредити.

Свака би одлазила горе, на горњи спрат, и на онај доклат, где би он обично седео. Понизно, са страхом, не смејући од величине – јер такав им је велики и страшан изгледао – ни да га погледају, поздрављале би га:

„Дође ли, бато?“

„Дођох!“, кратко, са досадом, чуло би се како он одговара.

А већ када би коју нарочито по имену позвао горе к себи, она би премирала. Знало се да он никоју, кад по имену зове, не зове за какво добро. Сигурно муж њен нешто скривио. Или новац, што је узајмио од њега за радњу, није вратио; или није га ни уложио у радњу, већ га слагао и за нешто друго потрошио. Али, и поред све те његове строгости, опет и најсиротија и најудаљенија у родбини није била заборављена, јер је свакој доносио са тих путовања какав поклон и сваку ма чиме обрадовао.

Много није говорио никада. Али што би рекао то је било речено. И тада се памтиле и употребљавале његове речи и изреке. „Ех, тако је то и то, што рекао покојни хаџи Трифун“. И када не би био на путу, он би једнако седео код куће: лети горе на доклату – а зими доле, у оној великој, широкој соби. Цео би дан тамо само седео, пушио, пио кафу и наређивао.

Али поред свега што је увек морало да буде како би он хтео, ипак са сином, јединцем, никако није могао да изађе на крај. Кћери је већ удао и удомио, како је

он хтео. Али са сином, који му се родио доцкан, када је он већ био остарео, када се већ нико није ни надао да ће имати деце а још мање сина, наследника – он је дакле био последње дете, „истришче“ – када је овај одрастао, никако са њиме није могао да се слаже. Он, син, као у инат, никако није хтео да му иде по вољи. А ко зна зашто? – мислио је старац. Да ли што већ, онако стар, није више могао ићи по трговини, те, ваљда, не доносећи и не зарађујући више, нема онај углед као пре; или, а то је највише једило старца, сигурно је било кога који је на то сина против њега потпомагао, јачао. Сигурно је то била она, мати, јер зна он, да док није сина родила, она се жива није чула. Истина, ни тада, са сином, није смела да му се наочиглед противи, не изврши што би јој наредио, али, осећао је он како је ипак она некако друкчија. Изгледа као да, досадивши јој се напослетку тај вечити страх, трепет од њега, манула га и оставила да и даље наређује, заповеда и грди слуге и чивчије, а она се сва окренула сину и једнако њега само пази. Са сином је излазила и ишла по родбини, код кћери, и онда, сви скупа, ишли би по чивлуцима, славама, саборима и по осталој родбини. И све, и сестре и мати, утркивале се која ће што више да му угоди. Што год би урадио, учинио, за њих је било свето. Нису могле замислити да би он могао, или што би и учинио, да је то нешто ружно и неваљало. А старац, више љубоморан, а и видећи како син, због тих њихних улагивања око њега, бива све више нежан него што треба, једнако се на сина дурио. Није могао да га гледа, како је говорио. А да и њега као и друге бије, није могао, јер га је и он много волео. Истина,

то никада није казао, чак, када би се овај и разболео, старац није хтео да сиђе, да га види, али ипак да и на њега, као на остале, слуге и чивчије, дигне руку – то није могао.

А још када је син почео једнако само са Турцима и беговима да се дружи, с њима да пије, па чак и у њихове хареме да одлази и са њиховим девојкама и булама да ашикује, старац се почео обезумљивати.

„Ако му је до тога“, беснео је, „зна и за то хаџи Трифун. И он је некада био млад. Али онда, ето му чивлуци и у њима сељанке, чивчике. А што у Туркиње, у неверу? Јер код њих, була, пошто по четири њих само једног мужа имају, то им је врела и мека крв. Пију оне човека!“ И зато, објашњавао је старац – и он сам, син му, такав је, блед, сув и танак; више женско но мушко. И зато он не може ни да га гледа, нити ће га погледати!

А када би, и после толиких грдња и псовки, чуо како је опет са неким беговима негде начинио какав лом и чудо, и у зору кући дошао – он тада не би звао њега, сина, већ њу, матер.

„Чу ли за онога?“

Она, мада је чула за то, ипак би се чинила невешта.

„Шта?“

„Како шта?“, плануо би старац и већ би почео изувати ципеле којима ће је гађати, „како ништа ниси чула? Где си? Живиш ли? Како ништа? Зар ја, што не силазим доле, па мислиш ништа не чујем и не видим? Које доба беше јутрос када он дође? А?“

„Ама које доба?“, ишчуђавала би се она упорно. „Дете рано дође, леже, и ено га још спава.“

Он већ не би могао да издржи. Ципелом или чибуком бацио би се за њом:

„Ајд, бар и тебе да не гледам!“ И од једа заваљивао би се на јастук. Не толико тада љут и бесан на њега, сина, колико на њу, на ту њену тобож толику љубав према њему, те зато, што га бајаги толико воли, једнако лаже за њ и оволико га упорно брани, као да га само она воли, као да је само њен син, и само му она добро жели.

А зна када је ноћас дошао. Чуо га је. Само је једанпут лупнуо алком, а она, мати, одмах из куће истрчала, сигурно није никако ни спавала, чекајући га. Чак није дала момку, који је као увек наоружан иза капије спавао, да капију отвори, већ одбијајући га од капије, рекла:

„Немој ти. Ти када отвараш, много лупаш, и пробудиш онога тамо горе, старога.“

А међутим он, стари, зна да није због тога што њега жали, да би се он том лупом пробудио, узнемирио, растерао му се сан; него због тога да не би чуо како њен син у зору и у недоба долази.

И вечито у тој као свађи, грдњи и неслагању са сином, тако старац и умро. Чак, као у инат њима, а највише својој жени, када се разболео, није хтео да каже, да се потужи, већ једнако лежао горе, на доксату од куће, и само општио са слугама, те га тако једног дана тамо затекли и мртвог.

И отад, од смрти хаџи Трифунове, у њиховој кући знало се само за онај живот, изобилан, увучен и пун раскоши, са лепим женама и раскошним оделима, а још

раскошнијим јелима и слаткишима. Једна фурунџи-ница, која би само за њихову кућу пекла, могла је од њих да се издржава, толико се месило и пекло. И никад се из њихове куће није чула, као из осталог комшилука, свађа, бој, или писка деце. Чак се нико није могао похвалити да је могао чути да се код њих каква ружна реч изговорила гласно. И што је бивало свађе, несугласице, па и смртних случајева, све се то свршавало у тишини. Једнако се гледало да се живи што тише, лепше и у што већем изобиљу: да су собе једнако окићене и што топлије, утуканије намештене; да по кући, по дворишту шуште меке женске хаљине; да се виђају лица бела, нежна, очувана и негована. Око куће једнако се докупљивали суседни плацеви и амбареве. Штале, што су биле испрва одмах до куће, све су се даље иза куће помицале у крајеве, да се приликом доношења хране, жита, не би реметио кућни мир и раскош. А око куће се, опет, башта једнако проширивала, пунила најлепшим и најбољим дрвећем: шамдудима, трешњама и вишњама, и разноврсним калемљеним скупоценим ружама, а особито ниским јабукама до земље са нежним плодовима, које су само по неколико зрна годишње рађале.

Женске су имале само да се што лепше носе, ките, и да знају што више страних јела да готове, и што теже, заплетеније везове да везу. Али, опет, ипак да им је једино главно да што више своју лепоту и снагу негују, да су што беље, што страсније. И циљ живота да им је тај: која ће од њих, једнако негујући се и улепшавајући, моћи својом силном лепотом све остале женске иза

себе бацити, а све мушке по кући – не гледајући ни род, ни доба – освојити и залудити.

Тако и мушки; и они су живели неким „њиховим животом“. Нигде их није било. Мада им је магаза била горе, у главној чаршији, и у њој се увелико држала со и конопља, она је више служила за обрачунавање са чивчијама и давање под закуп земље, него за трговину. Па и у тој магази никад нико од њих није био, већ увек њихов главни момак. Још мање их је било на чивлуцима и виноградима. Једино што су одлазили у чивлук код Доњег Врања. Али тамо се ишло више шетње ради. Тај чивлук био је на пушкомет далеко и човек се могао, нарочито лети и с јесени, тако тихо и свеже одмарати у њему. Био је усамљен, иза поља, са кулом у дубини зеленила, а окружен свуда зидовима и редовима високих топола, које су вечито шуштале успављујући. За тај чивлук, нарочито за ту кулу, толике су приче и бајке биле везиване и говорене. И једино на том чивлуку што би се ко од њихових мушких могао видети, а иначе нигде, јер и њихов се сав живот састојао само у раскошном ношењу одела и непрекидном труду да се што дуже живи. Зато их увек и било по околним бањама, где су се опорављали од неуредна живота, да би се после могли приликом прве гозбе, славе, вечере, што више најести и напити. Кад би почела да се приближава слава њихове куће, Свети Ђурђиц, онда на две недеље унапред настало би спремање. Видело би се како из целе родбине, а обично сиротније тетке и стрине, долазе, да ту и спавају, да би могле једнако радити, помажући да се што више